

Kárpátaljai magyar családok a háború árnyékában

Ferenc Viktória – Hires-László Kornélia

Az orosz–ukrán háború miatt a kárpátaljai magyarság ma különös, társadalmi-politikai viszonyait tekintve a többi külhoni régiótól jelentősen eltérő helyzetben éli mindennapjait. Az elhúzódó háború a kárpátaljai magyar családok életét is drasztikusan megváltoztatta. Az instabil helyzet miatt a más régióban alkalmazott reprezentatív kérdőíves technika Kárpátalján nem vagy csak komoly szakmai kompromisszumokkal lett volna alkalmazható. Emiatt ebben itt az interjúk kutatás módszerével vizsgáltuk meg a családok helyzetét. Ezen belül is a háború előli menekülés miatt szétszakított családokra összpontosítunk, illetve az ilyen családok egyedi helyzetét vetettük össze az együtt élő, hagyományos családi szerepek szerint szerveződő családok körülményeivel. A családkutatás kárpátaljai lekérdezésében a beregszászi Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont volt a partnerünk.

A kutatásban azt vizsgáltuk, hogy hogyan alakul át a kárpátaljai családkonceptió (házasságpárti, sokgyerekes, akár több generáció együttélésével jellemezhető családmoddell) a háború hatására kialakult kényszerű (főleg a férfiakat érintő) vándorlással párhuzamosan. Melyek a család fizikailag egyben maradása mellett és ellen ható tényezők (a lakóingatlan, a ház, az otthon kérdése, ki vigyázzon rá, ki gondozza az időseket, a követő migrációval kikerülő nők, idősek elmagányosodásának jelenségére mi a jó válasz)?

Célunk az volt, hogy feltárjuk az interjúalanyok családi élettel összefüggő megéléseit, megküzdési módjait és azt, hogy rendelkeznek-e jövőképpel. Ha igen, milyen jövőre vonatkozó meglátásaik vannak? Arra voltunk kíváncsiak, hogy a háború miatt kialakult helyzetben hogyan alakult az adott család élete. Miben más a családi életük, mint a háború előtt? Hogy lehet egyáltalán egy családot „működtetni”, a családi életet megoldani háborús helyzetben? Mik a fő nehézségeik? Elsősorban hogyan lehetne segíteni családjuk mindennapjait? Az interjúalanyok felkutatásában a hólabdamódszert alkalmaztuk, odafigyelve, hogy városi és falusi családok, illetve Kárpátalja minden magyarlakta járása is reprezentálva legyen az interjúalanyok között. A kutatás célcsoportját részben vagy egészében Kárpátalján élő (azaz a háború miatt szétszakított vagy együtt élő), részben vagy egészében magyar, legalább egy 18 éven aluli gyermeket nevelő családok tagjai képezték. A kutatásban összesen 16 család történetét követtük végig, amelyből kilenc család a háború miatt szétszakítottságban éli mindennapjait, míg hét család Kárpátalján maradván próbálja megtalálni a boldogulás lehetőségeit. A terepen arra törekedtünk, hogy a családok esetében a férfit és a nőt is megszólaltassuk egy-egy (lehetőleg) külön interjúban. Két esetben csak együtt voltak hajlandóak interjút adni, hat esetben pedig csak az egyik fél vett részt a kutatásban, így mindösszesen 26 személy véleményét ismertük meg.

10 megkérdezett család falvakból (Verbóc, Tiszakeresztúr, Gát, Makkosjánosi, Bótrágy, Palló, Sislóc) származott, további 6 esetben pedig nagyobb városokban (Ungvár, Nagyszőlős, Beregszász) éltek/származtak a megkérdezettek. Ezenkívül 10 teljesen magyar család, 6 vegyes házaspár adataira támaszkodtunk az elemzésnél. A vegyes nemzetiségű családok ukrán tagjával ukrán nyelven készültek az interjúk.

	Ungvári járás	Beregszászi járás	Nagyszőlősi járás	Összesen
Együtt élő család	1	3	3	7
Szétszakítottságban élő család	4	4	1	9
Összesen	5	7	4	16

3. táblázat: Az interjúk megoszlása a családok együttélési típusa és lakóhelyük szerint

Az elhúzódó háború hatása a családi stratégiákra

A 2022. február 24-én indult, immár két és fél éve húzódó orosz–ukrán háború nemcsak a támadásokban közvetlenül érintett területeken, de az ország legnyugatibb csücskén élő kárpátaljai magyarság életében is súlyos következményekkel jár: a magyar családok egyre nehezebb helyzetekkel néznek szembe. A háború kitörésének napjára visszagondolva interjúalanyaink összeszorult szívvel mesélik el, mit éltek át. Az orosz támadás hírére pánik tört ki. A gyermekek reggel még elindultak az iskolába, de a nap közepén hazaküldték őket, egyes iskolákban már reggel üzentek a szülőknek, hogy a gyerekek ne induljanak el. A benzinkutakon kigyózó sorokban álltak a tankolni vágyók, a nap közepére az üzemanyag elfogyott, a kutak be is zártak. A legfontosabb élelmiszerek kiürültek az üzletek polcairól.

Voltak, akiket külföldi munkájuk végzése közben ért a háború kitörésének híre, így ők „biztonságos távolságból” figyelték, mi lesz a helyzet kimenetele. Mások már a reggeli órákban elindultak a határátkelők felé, vagy a nap közepén érte őket utol a gondolat, hogy talán nem biztonságos az országban maradni. A határátkelőhelyeken egyre növekvő káosz kezdett kialakulni. A magyarság elsősorban a tiszaujlaki, az asztélyi és a csapi, 24 órában működő határátkelőkhöz igyekezett, ahol 15-20 órás várakozási idő várta őket. A rendkívüli helyzet miatt nyitva tartó kisebb átkelőkön (Kaszony, Harangláb) is többen átjutottak Magyarországra. Az esetek többségében csak a férjek, apák és fiatal fiúk indultak útnak, a család többi tagja maradt.

„Akkor este, 24-én kiszámíthatatlan volt a helyzet, nem tudtunk mire számítani, mindenki meg volt ijedve. A [férjem] barátja mondta, hogy menjen, az ő szavára ment, az enyémmre nem ment volna. Én akkor este magam voltam éjszaka a szobában 3 gyerekkel, nagyon megijedtem, hogy hogyan vállaltam ezt magamra. Nem tudtam, hogy mi következik a holnapi nap, de hál’ istennek minket nem érintett úgy a háború.”
(Beregszász, háromgyermekes anyja)

Volt azonban olyan is, hogy nem indult el senki a családból, mert nem akarták otthonukat hátrahagyni, érzelmileg stabilabbak tudtak maradni. Természetesen ilyenkor az is szerepet játszott, hogy bizonyos társadalmi, szociális jellemzők mentén a férfiak mentesülhetnek a mozgósítás alól.

„Amikor konkrét, komolyabb és nagyobb horderejű hadi események kezdődnek el az országban, akkor mindenkiben nyilvánvalóan benne van egy félszérzés egyrészt önmaga iránt is, de elsősorban a család miatt, hiszen családfőként fontos feladatok vannak, a családot összefogni, létbiztonságot, biztonságot megadni, anyagi vonatkozásban, más tekintetben, tehát ez mind-mind előjött. Érdekes módon én, amennyire lehetett, higgadtan kezeltem ezt a dolgot. Egyrészt mert tanárként kvázi van némi védettsége az embernek, mármint a mozgósítás vonatkozásában. Na most nyilvánvalóan a jogszabályok heti szinten változhatnak, tehát ma még van, holnap meg nincs, aztán meg még valami jön. De érdekes módon nem volt rajtam az a pánik, hogy akkor átszaladni a határon, mit csinálni, jobbra-balra, én ezt átgondoltam magamban. A feleségemnek ezt elmondtam, hogy akkor ezt most én így látom, meg ezt fogom tenni. Ő kicsit jobban aggódott. Aztán ahogy teltek a hetek, a hónapok, és az ember belefásult ebbe a dologba, tudomásul vette, hogy együtt kell vele élni. Ha már egyszer itt maradtunk, és egzisztenciálisan sok minden – meg egyéb tekintetben is – ideköt minket, és nem szaladtunk világgá, akkor vele kell tudni élni. Tehát most valaki ezt vagy tudja kezelni, vagy nem.” (Verbőc, kétgyermekes apa)

2022. február 25-től a határátlépés lehetősége megszűnt a 18–60 év közötti ukrán állampolgárságú férfiak számára. Akik külföldre (legtöbb esetben Magyarországra) menekültek, a kapcsolati hálójukra (rokonok, barátok, ismerősök, korábbi kollégák, diáktársak) támaszkodva találtak ideiglenesen tartózkodási helyet, de az elmesélések alapján ez sokaknak egy idő után kellemetlen, bizonytalan is volt.

A kezdeti pánikot követően az élelmiszerek beszerzésével nem volt gond, viszont az üzemanyagárak nagyon magasra emelkedtek, és nehezen elérhetővé váltak. Félve a gázszolgáltatás nehézségeitől, az alternatív fűtési lehetőségek beszerelése, a faanyag beszerzése egyszerre indult meg Kárpátalja-szerte. Végül a földgázszolgáltatásban nem volt fennakadás, ellenben áramkimaradások voltak és a mai napig vannak. Ezt a hiányt áramfejlesztőkkel próbálták pótolni a helyiek, aminek az üzemanyagára nagyon költséges volt. A légítámadásokra figyelmeztető, második világháborúban használt szirénákat visszaüzemelték, és elkészült országos szinten a légiriadót jelző applikáció, amiket az adott térséget érő fenyegetés esetén bekapcsoltak. Az oktatás a Covid19 terjedése idején használt távoktatásra tért át, de április és május hónapban egy-egy napot kijelöltek a jelenléti oktatásra, hogy a gyerekek valamilyen formában találkozhassanak egymással. Az óvintézkedések közé tartozott a kötelező óvóhelyek kialakítása minden köztisztviselőben, és a magánszemélyek a házaikban/lakásukban kialakítottak egy biztonságosnak vélt helyet, a pincéket kitakarították, és felszerelték alapvető élelmiszerekkel.

Egy év után az események sodrásában egyre jobban kikristályosodott, hogy nem lesz rövid távú megoldása a konfliktusnak, így egyre többen döntöttek úgy, hogy a politikai instabilitás, a háborús készültség, a katonai mozgósítás erősödő hullámai, valamint a gazdasági nehézségek miatt végleg elhagyják szülőföldjüket. Ezek az emberek biztosabb alapokra vágytak. Azok, akiknek volt mozgósítható tőkéjük, új életet kezdtek külföldön, de még számukra sem bizonyult zökkenőmentesnek az új élet megteremtése egy kikényszerített, a szeretteik biztonsága érdekében meghozott migrációs döntés után. Bár ezek a családok földrajzilag elhagyták Kárpátalját, identitásukban ma is kárpátaljinak vallják magukat.²

Bár sokan döntöttek úgy, hogy a politikai instabilitás, a háborús készültség, a katonai mozgósítás egyre erősödő hullámai, valamint a gazdasági nehézségek miatt elhagyják szülőföldjüket, vannak, akik még otthon várják a helyzet jobbra fordulását. Voltak családok, akik el sem hagyták a térséget. Voltak, akik a háború kitörését követő két-három hónap leforgása után hazatértek külföldről, vállalva a teljesen más jellegű bizonytalanságot, de már otthon. Illetve voltak/vannak a mai napig olyan családok, akik a két ország közötti ingázással hidalták át a család egyben tartásának akadályait. Az otthon maradt vagy hazatért férfiak, ha nem élvezik a katonai behívás alóli mentességet,³ akkor állandó rettegésben élik napjaikat, de a mentesség követelményei is gyorsan változnak, ezért ez sem jelent százszázalékos biztonságot.

2 A kárpátaljai magyar családok egy része az itt leírt csoport által képviselt, de kutatásunk erre a szegmensre nem terjedt ki.

3 A férfiak hadköteleesség alóli mentességét jelentheti a következő társadalmi, szociális jellemző: több- vagy kisgyermekes, egyedül nevelő családapa; tanári beosztás, de csak meghatározott óraszámmal; leszázalékolás, de csak abban az esetben, ha 2022 előtt szerezte; amennyiben lemond az ukrán állampolgárságról, de ennek komoly akadályai voltak, miután többen éltek ezzel a lehetőséggel; nappali tagozatos egyetemi hallgató; tudományos fokozattal rendelkezők vagy valamilyen közhivatali tisztviselők.

A háborús helyzetben a családok „működtetése”, a családi életet jellemző problémák megoldási mechanizmusa is új utakon jár

Az otthon maradt férfiak, fiúk kapcsán gyakran említették az adatközlők, hogy számos olyan esetről tudnak a közvetlen környezetükből, amikor a megnevezett mentességek ugyan érvényesek voltak, mégis elvitték őket a frontra, telefonjukat elkobozták, és már csak a frontmezőn tudtak kapcsolatba lépni a családtagjaikkal. Akiknek viszont nincs mentességük, azoknak egy maradt: a bujkálás, ami a legtöbb esetben az otthonaikban történik. A kiszolgáltatott helyzetet a férfiaknak nagyon nehéz lelkiileg elviselniük, a bezártság és az, hogy nem tudnak biztonságosan eljutni a munkahelyükre, mert útközben igazoltatás közben elvihetik katonának, az egzisztenciájukat teljesen romba döntötte. Éppen ezért megjelent körükben a mély depresszió, ennek következményeként igen gyakran az alkoholizmus is.

A családok férfi tagjai a kiszolgáltatottság helyzetétől szenvednek: a szülőföldről, a családjuktól távol, elmagányosodva vészeli át a két éve tartó „átmeneti időszakot”. Ők Kárpátalján tervezték el életüket, a távozással viszont maguk mögött hagyták felújított családi házaikat, munkahelyeiket, a kiharcolt megbecsültséget, kapcsolatrendszerét, ráadásul szeretteiket is csak alkalomadtán láthatják személyesen. Az internetes családi kapcsolatok huzamosabb idő

után elidegenednek. Akik nagyon messze, több száz vagy akár ezer kilométerre találták meg a számukra megfelelő munkakörülményeket, azok csak 2-3 havonta vagy csak félévente látják egymást személyesen. Ilyenkor gyakran a határ menti térségben bérelnék víkendházakat, szállodai szobákat, vagy a határ menti övezetbe kiköltözött kárpátaljai rokonok, ismerősök biztosítanak egy-egy szobát a családi találkozókra. A találkozás után nehéz az elválás. Ezek a nehéz pillanatok elevenednek meg a következő idézetben is:

„Megölelte minden gyermekünket, és külön elbúcsúzott, és azt mondta, amikor visszament Pestre, hogy teljesen más volt ez a mostani eljövétel, mint az összes többi, mert most már tudja, hogy nem jön vissza. És mondtam is neki, már nagyon sokszor meggyászoltam. Teljes egy éve indult el. Pont úgy zajlott le az életemben, mint egy gyázmunka. Ahogy elszakadt, ahogy azokat az ünnepeket meg kellett nélküle éljük... De talpra álltam! Magamat a saját hajamnál fogva kirángattam abból a szomorúságból, abból a bánatból.”
(Nagyszőlősi járás, ötgyermekes anya)

A kutatás rámutatott, hogy a férj nélkül Kárpátalján maradó nők hagyományos szerepeik mellett – mint a gyerekek és a háztartás gondozása, valamint a munkahelyi feladataik ellátása – kénytelenek átvenni a családfő szerepét is: autót vezetni, áramgenerátort működtetni és minden más helyzetet megoldani, amit az élet eléjük hoz. Azok a férfiak, akik határsávhoz közel találták meg számításaikat, és tudatosan itt, a közelben tervezték el életüket, egy-két hét távollét után hétvégéken találkoznak a családtagjaikkal. Az ingázó anyukák amellett, hogy rendezik a gyermekeket, a munkahelyen helytállnak, a háztartást vezetik, szervezik az útjukat a férjükhöz, ételt készítenek a férjek vagy nagyobb fiaik számára. Miközben ezek a nők napi szinten telefonos vagy online kapcsolatban vannak férjeikkel, és a fontos döntéseket közösen hozzák meg, a megvalósításban mégis magukra vannak utalva.

A gyermekek biztonsága is az ő vállukat nyomja, de igen gyakran még az idősebbek ellátása is. Az ő lelki egészségük kulcsfontosságú, hiszen a többiekben is ők tartják a lelket.

„Úgy éreztem, hogy ez kihat a mindennapjaimra. Én anya vagyok, nekem tartanom kell bennük a lelket! Nem szabad, hogy ők érezzék azt, hogy baj van! Mert ha a gyerek érzi, hogy baj van, akkor kész, vége a világnak, mert nem tudsz vele mit csinálni. Ezért amikor úgy éreztem, hogy nem bírom szusszal, akkor fokozatosan kitöröltem azokat a csoportokat, amelyek túl negatív híreket hoznak.” (Nagyszőlős, háromgyermekes anya)

A gyerekek is megszenvedik a történeteket. A korábban megszokott, együtt töltött családi mindennapok helyett most havonta, kéthavonta tudnak a családtagok találkozni, a legszerencsésebb esetekben is csak a hétvégéket töltik együtt a szétszakított házaspárok és gyerekeik. A napi szintű légiriadók, az iskolai/óvodai óvóhelyeken való tartózkodás szintén negatívan hat a felnővekvő generáció mentális jóllétére. A háborús körülmények miatt betiltották a szórakozási lehetőségeket, ami a fiatalok számára nagyon fontos lenne.

Az idősebb generáció tud a legnehezebben elszakadni a családi háztól, korábbi, megszokott körülményeiktől. Nekik újrakezdeni a legnehezebb. Ők gyakran helyben maradva vállalják, hogy fenntartják a családi fészket, hogy az ideiglenesen külföldi albérletben élő fiataloknak legyen hova hazatérni a helyzet jobbra fordulásával.

A kárpátaljai magyar családok jövőtervei nélkülözik a biztos alapokat, reménykedve várják a békét, hogy az újrakezdés mezejére léphessenek.

